

Vakegerek és főbikák Észrevételek a sportnyelvvvel kapcsolatban

A sportsajtó nyelve az amúgy is mozgalmas sajtónyelv egyik leggyorsabban változó, a nyelvi divatokat a leginkább követő változata. A nagyszámú befogadóközönség miatt igen nagy hatással van a hétköznapi nyelvhasználatra, ezért érdemes képet adni a mai sportsajtó nyelvi állapotáról.

Példáimat a nyomtatott sajtóból (Nemzeti Sport, Nemzeti Képes Sport), és ezen belül is a tudósításokból vettem, mert a műfaj szabályaiból eredendően az újságíró itt tudja legszabadabban használni egyéni stílusát. Ezért bőven találunk itt az egyén nyelvhasználatára jellemző grammatikai, lexikai, stilisztikai hibákat, de leleményes nyelvi ötleteket is.

Új vonzatot talált ki a szerző a következő szerkezetben: *Egészen biztos, hogy Prost el fog menni Sennának*. Ez azt jelenti, hogy 'Prost el fog menni Senna mellett'. Bár az *elmegey valakinek* inkább jelenti azt, hogy 'valaki lesz, válik valamivé', például: *Lajos elment rendőrnek*. Az adott szituációban és kontextusban - egy Forma 1-es autóverseny közvetítésében - egyértelmű volt ugyan a jelentés, de mindenképpen zavaró és nyelvtanilag hibás.

Jellemző az igeekötők variációja is: *Az "NBA-varázs" még a szent tehénnek tartott labdarúgást is előzi sok-sok magyar család preferencialistáján*. Ebben a mondatban az *előzi* ige elől hiányzik az igeekötő (*meg-, le-*), emellett figyelemreméltó a *labdarúgás* és a *szent tehén* erősen túlzó, de ötletes képi azonosítása. Új és kevésbé szerencsés divatot követ a szerző az idegen *preferencialista* összetétel használatakor, amelyet magyarítani lehetne többek között így is: *népszerűségi sorrend*.

A szokatlan - esetenként fölösleges - igeekötők használata is megfigyelhető ebben a nyelvváltozatban: *lefárad, ledegradál, lepusztul*, az *elfárad, degradál* és az *elpusztul* helyett. Megjegyzendő azonban, hogy a *lepusztul* alakkal nemcsak az *elpusztul*-nak megfelelő jelentésben, hanem az 'erősen kifárad; rossz állapotba kerül' értelemben is találkoztam: *A fárasztó mérkőzés után a játékosok teljesen lepusztultak*.

Azaz: 'erősen kifáradtak'. A találkozó alatt a nézőtér a rendetlen szurkolók miatt erősen lepusztult. Vagyis: 'nagy volt a rendetlenség, károk keletkeztek'. Gyakori a *le-* és a *be-* igekötő használata is a sportnyelvben: *leszerel*, *lecselez*, *lerúg* 'úgy megrúg valakit, hogy elesik, megsérül', *bevéd* 'a kapus saját hibájából gólt kap', *beszervál* 'úgy adogat, hogy pontot ér el belőle' (labdajátékoknál).

Mindezek a nyelvi jelenségek a szlengben is megfigyelhetők, szokatlanságukkal, szabálytalanságukkal normasértőek és figyelemfelkeltőek. Szleng alatt itt a nem normatív, egyéni vagy kiscsoportos, az alacsonyabb presztízsű nyelvi rétegekből (pl. tolvajnyelv) kiinduló, de a hétköznapi nyelvbe is behatoló nyelvhasználati formát értem. Mivel a szlengre is jellemző a vonzatváltás, az igekötővariálás, az idegenszerűség, megállapítható, hogy a sportnyelv közelít a szlenghez. Ezt támasztják alá a következő megfigyelések is.

Előfordulnak átgondolatlanul létrehozott, pleonazmusos szerkezetek: *Gyurínál érződik, hogy még félti gyönyörű autóját, s technikailag sokat kell tuningolni az autón.* A tuningolás, vagyis a sportkocsi teljesítményének növelése technikai eljárás, így fölösleges ezt külön is hangsúlyozni. Mellesleg a *tuning* idegen sportnyelvi kifejezés, amelyet lehetne magyarázni.

Ironikus hatást okoznak az archaikus, fennkölt stílusárnyalatú szavak ebben a kötetlen stílusú, pergő ritmusú, de grammatikailag néhol helytelen kontextusban: *És mivel a kutyaütők valának tizenegyen, a legesleggyengébbik kap 11 darab – a nevével ellátott – pingponglabdát.* Olvashatjuk egy sorsolásról szóló beszámolóban, amelyben a meglehetősen szlenges, gúnyos stílusárnyalatú *kutyaütők* kifejezés mellett – jelentése 'kezdő, még sikertelen játékos' – szerepel a mai köznyelvben már alig használatos, archaikus árnyalatú *valának* igealak. De a vizsgált szöveggörnyezetben talákoztam más, ehhez hasonló szóalakokkal is: *komilfó* 'mintaszerű, kifogástalan', *kontraktus* 'szerződés', *honi sajtó*. Az utóbbi példák is archaikus, választékos stílusárnyalatú kifejezések, amelyek a sportnyelvnek az eddigiekben bemutatott, a szlenghez közelítő stílusába nem illenek bele, így alkalmazásuk fokozottan expresszív stílushatást kelt, mint ahogy azt a bemutatott példa is bizonyítja.

A szlengre jellemző eufemizálást, illetve túlzást is megtaláljuk a sportsajtó nyelvében. Az egyik amerikai kosárlabdacsapat

vezetőjátékosa *Főbikává*, sőt *Főbikucivá* "lépett elő", ennek az elnevezésnek a forrása a csapat neve: Chicago Bulls ('chicagói bikák'). Ez az utóbbi forma a túlzó stílusértékű, szemléletes szójátékon kívül kicsinyítő képzőt is tartalmazva zavaróan átgondolatlan, modoros stílushatást kelt. A kiemelkedő teljesítményt nyújtó játékosok, edzők, sportolók erősen túlzó módon a következő alakokban fordulnak elő a tanulmányozott szövegekben: *isten, félisten, nagymenő, nagyfőnök, góré, sztár*. A kezdők a gyengébbek pedig: *zsengék, kutyaütők, süvölvények, zöldfülűek, tejszeleszájúak*. Ezek jellemző szleng kifejezések. Aki kiesik a versenyből, az eufemisztikusan *kipottyán*, aki pedig bejut a döntőbe, az túlzó módon *bevergődik, felküzd magát*. Ha a kezdő játékosnak szerencséje, azaz *mázlíja* van, akkor szerződtek egy jó csapatnál, vagyis *megkaparintják, elhappolják, megfuttatják* 'lehetőséget adnak a karrierje kibontakoztatásához'.

Jellegzetes szleng szóalkotási eljárás figyelhető meg a következő mondatban is: *Atlantában december 8-án levakegerezte a büntetőgórét*. A *vakegér* szitkozódó jelentéstartalmú névszói összetételből a szerző egyéni módon igét képzett, ez a jelenség pedig korántsem elszigetelt példája a sportnyelvben előforduló szóalkotási módoknak. A gúnyos, expresszív stílusértéket kihangsúlyozza, hogy a *büntetőbíró* összetétel utótagja helyett annak szleng megfelelője, a *góré* szerepel.

Némely sportág élvonalbeli játékosai irreálisan sok pénzt keresnek (teniszezők, autóversenyzők, kosárlabdázók, labdarúgók), ezt hűen kifejezik a különböző túlzó stílusú szerkezetekkel: *sztárgázsi, csinos summa, irgalmatlanul nagy pénzt kaszál* 'sok pénzt keres'. A legutóbbi szerkezet képszerű, bizalmas, társalgási nyelvi stílusú (*kaszál* 'sokat keres, általában tisztességtelenül, meg nem érdemelt módon'). A jelentése magyarázható a képi háttérével: egy jó üzletben úgy "hullik" a pénz, mint egy nagyobb kaszasuhintásnál a fű. Érdekes, ez a vidéki életmódra jellemző képi jelentés így átértékelődött, és a szlengben elterjedt. Ez is bizonyítja, hogy a szlengnek igen széleskörű nyelvi háttere van.

Az idegen szavak nyelvi divatja is erőteljesen megjelent a sportsajtóban. Hajlamosak a sportújságírók a már egyszer magyarított kifejezések helyett is idegeneket használni: *meccs* 'mérkőzés', *drukker* 'szurkoló', *playoff* 'rájátszás', *hoki* 'jégkorong', *menedzselés* 'csapatvezetés-, irányítás', *number one, numero uno* 'sikeres, meghatározó

játékos'. Vannak olyan szakkifejezések is, amelyek (még) nem magyarosodtak: *draft* 'válogatás, fiatal játékosok szerződését eldöntő sorsolás', *leprakkerol* 'dobásblokkolás, a kosárradobás megakadályozása' (kosárlabda), a már korábban említett *tuningol* is ilyen. A következő idézetben jól láthatjuk, hogyan mutat az idegen, magyartalan szerkezetet tartalmazó mondat: *Tudják ők nagyon pontosan, hogyan pakolják, sminkeljék az imágójukat. Az imágó sminkelése nagyon zavaros, idegen kifejezés, amely hozzátétőlegesen annyit jelent itt, hogy 'az arculat alakítása, a hírnév növelése'. Az imágó és a belőle származó image szó magyarítására tett kísérletek közül én az arculat-ot javaslom. Az imágó pontatlan is lehet, mert a biológiában 'kifejlett, ivarérett szárnyas rovar' jelentéssel szerepel, az orvosi szaknyelvben pedig 'beképzelés' az értelme.*

Igen gazdag a sportnyelv állandósult szókapcsolatokban, szólásokban, szólásvariációkban, képi kifejezésekben. Példaként álljon itt ez az állandósult szókapcsolatot nem mindennapi sűrűségben tartalmazó mondat: *A rosszabb időket élő milliomos megfenyegette a várost, hogy ha nem engednek a huszonegyből (nem biztos, hogy pont annyi!), akkor felszedi a betyárbútort és elköltözteti a gárdát a szomszédos városba. Az első állandósult szókapcsolat a rosszabb időket él formája rögzült, a jelentése nem szó szerint értendő, mert aki rosszabb időket él, az a korábbiaknál szerényebb anyagi körülmények között él. Ez a jelentés még egyértelműen levezethető az összetételi tagok jelentésének összegéből, így szólásról nem beszélhetünk, csak állandósult szókapcsolatról. A következő szókapcsolat amelyik idetartozik, a nem enged a huszonegyből szólás. Alakja állandósult, közkeletű, jelentése nem vezethető le az összetételi tagok jelentéseinek összegéből. Sőt, a szókapcsolat szó szerinti jelentése a köznyelvi beszélő számára elhomályosult, a frazeológiai jelentésben nem játszik szerepet. Ez a bizonyos frazeológiai jelentés: 'nem adja fel az elveit, nem hódol be'. Érdekes, hogy a szólást alkotó szókapcsolat eredeti jelenésére utal a nem biztos, hogy pont annyi (ti. huszonegy) közbevetés. Ennek így nincs hírértéke a kontextusban, kizárólag nyelvi játék, amely az előbb bemutatott, elhomályosult szó szerinti jelentésre utal, ezért zavart okoz a kommunikációban.*

A szólások állandósult formája megváltozott a következő esetekben: *örömet belevágnék a küllős közepébe; Ennél szemmel foghatóbb*

bizonyítékot nem kell mondanom. Az első esetben a *kellős közepébe* változott *küllős közepébe* alakká egy magánhangzó cseréjével. Így a szókapcsolat állandósult formáját elveszítve jelentését is megváltoztatta volna, ha nem állna oly közel a megváltozott alak az eredetihez. A második esetben pedig a *szemmel látható* és a *kézzel fogható* állandósult szókapcsolatok összevonását figyelhetjük meg. Az állandósult alakú szókapcsolatokon semmilyen formai változást nem szabad véghezvinni, mert az a szókapcsolat jelentését változtathatja meg. Ezek az esetek tudatos variációk, amelyek kétségtelenül figyelemfelkeltőek, de emellett nyelvi vétségnek számítanak.

Sok képi kifejezés teszi szemléletessé ezt a nyelvváltozatot: *paskolja a pakkot* 'jégkorongozik', *pajzsra emel* 'felmagasztal', *fejre állítják a tabellát* 'az utolsóból első lesz', *ő sem piskóta* 'jó játékos', *zsákolás* a kosárradobás egyik módját jelenti a kosárlabda szaknyelvében, *pályára lép* 'játszani versenyezni kezd', *alul marad* 'veszít', *dobogós helyen végez* 'jó eredményt ér el', *kimászik a szakadékból* 'túljut a holtpontra, jó formába lendül', *szárnyakat ad az ellenfélnek* vagy *naggyá teszi az ellenfelét* 'gyenge játékkal, versenyzéssel az ellenfélnek lehetőséget ad a jó teljesítményre, győzelemre', *hirtelen halál* 'a döntetlen mérkőzést az eredménytelen hosszabbítás után gyorsan eldöntő játékrész'. A metaforák, körülírások, képi kifejezések, amelyek a konkrét, szabatos megfogalmazást igyekeznek kerülni, szintén jellemző jegyei a szlengnek és a kötetlen társalgási nyelvnek is. Ezek a képi kifejezések a gyakori használat miatt, illetve szemléletességük okán állandósulhatnak, így forrása lehet a sportnyelv képi kifejezőkészlete az állandósult szókapcsolatoknak. Ezek a használat során szemléletes képi jelentésüket lassan elveszítve és frazeológiai jelentésüket előtérbe helyezve szólásokká válhatnak. Erre a jelenségre példaként a *pajzsra emel* és a *hirtelen halál* hozható fel. Nemegyszer képzavarral is találkozunk ebben a fokozott képiségű szövegkörnyezetben. Egy újságíró a magas termetű, feketebőrű kosárlabdázókat a következőképpen jelenítette meg: *tetőszerkezetről lehajló ébenfa-gladiátorok*. További, már-már érthetetlen képzavar: *az idegeiken uralkodni képtelen játékosok nem sok sőt esznek meg ebben a bizniszben*. Ezek a példák jól mutatják, hogy könnyen érthetelenné, zavarossá, redundánssá válhat egy képi kifejezésekkel, állandósult szókapcsolatokkal, szlenggel, grammatikai hibákkal és egyéni nyelvi

leleményekkel túlsúfolt szöveg.

Ez azért is veszélyes, mert a sportnyelv, az írott sportsajtó nyelve a köznyelvi társalgási stílusnak az egyik fő forrása, és nem garantálható, hogy a nyelvi ötletek mellett a hibák nem kerülnek be a köznapi nyelvhasználatba.